
Primerjava slovarske predstavitve frazemov v hrvaškem/srbskem in češkem enojezičnem razlagalnem frazeološkem slovarju*

Polona Gantar

S primerjalno analizo vrstno, jezikovno in časovno sorodnih slovarjev je mogoče ugotoviti različne načine leksikografske predstavitve frazemov, zlasti glede razvrstitve in zasnove iztočnic, označevanja oblik rabe, frazeoloških variant in pretvorbenih omejitev, predstavitve obveznih vezljivostnih določil ter stilistične in slovnične obdelave. Bistvena razhajanja v predstavitvi frazeoloških enot temeljijo predvsem na izbiri predstavitvene ravni (sistem – realizacija), namembnosti (strokovni – nestrokovni uporabnik) in definiciji frazeološke enote.

A comparative analysis of two typologically, linguistically and temporally similar dictionaries reveals different systems of lexicographic presentation of phraseological units, especially in terms of organisation and conceptualisation of entries, indicating forms of use, phraseological alternatives and transformational constraints, obligatory transitivity relations, stylistic and grammatical information. The main differences in the presentation of phraseological units principally derive from the choice of the level of presentation (system – realisation), purpose (expert – non-expert user) and definition of the phraseological unit.

1 Uvod

Izbor enojezičnih frazeoloških slovarjev hrvaškega/srbskega (v nadaljevanju FRHS)¹ in češkega (SČFI)² jezika za primerjalno analizo določa najprej dejstvo, da

---

* Razprava je nastala na podlagi seminarske naloge, pripravljene v podiplomskem seminarju pri prof. dr. Eriki Kržišnik.

¹ Josip Matešić (s sodelavci Slovanskega inštituta Vseučilišča v Mannheimu): Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika, Školska knjiga, Zagreb 1982.

² Slovník České frazeologie a idiomatiky, 1983, Prirovnání; 1988, Výrazy neslovesné; 1994, Výrazy slovesné A–P, R–Ž, Academia, Praha.

Slovenci (še vedno) nimamo sodobnega frazeološkega slovarja,³ ki bi ga bilo z vidika leksikografske prakse mogoče primerjati z drugimi. Nadalje je glede na primerjalno frazeologijo slovanskih jezikov, ki izkazuje skupna semantična polja in strukturo frazeoloških enot, mogoče ugotoviti skupne točke in razhajanja tako v pojmovanju frazeološke enote kot v načinu njihove slovarske predstavitve. Izbor obeh slovarjev pogojuje tudi dejstvo, da sta si blizu po času nastanka (prvi zvezek SČFI prinaša temeljni koncept zasnove, ki je uresničen v vseh naslednjih zvezkih), kar pomeni, da oba na neki način izkazujeta sodobna spoznanja na področju frazeološke leksikografije.

2 Zasnova frazeološkega slovarja

2.1 Namembnost

Iz podatkov v predgovoru FRHS je razvidno, da je slovar namenjen širokemu krogu uporabnikov, in sicer domači in tuji javnosti ter vsem, ki se ukvarjajo z vprašanji hrvaškega ali srbskega jezika. Poleg tega naj bi slovar služil tudi znanstvenim namenom: raziskavam na področju frazeologije v ožjem smislu – domače in v širšem smislu⁴ – slovanskih in neslovanskih jezikov. Priključitev tujega uporabnika na eni in znanstvenega na drugi strani predvideva natančna slovnična, pomenska, stilistična in zvrstna pojasnila frazemov, njihove pretvorbene sposobnosti in pragmatične omejitve. Slovar skuša temu zadostiti s številnimi primeri rabe iz citiranih del, saj meni, da navajanje frazemov v stavku oz. v okolju, ki je enakovredno govornemu dejanju, bralcu omogoča, da tudi sam izpeljuje ugotovitve in razbira pomene, na katere slovar ne opozarja posebej. Tako izhodišče predvideva predvsem domačega uporabnika – rojenega govorca, vprašanje pa je, v kolikšni meri lahko iz besedilnih primerov tuji in strokovno zahtevnejši uporabnik sklepata na slovnične in pragmatične omejitve frazemov. Spoznanja sodobne leksikografske prakse namreč opozarjajo, da ima nezadostna in nesistemska predstavitev frazemov v enojezičnem slovarju, ki je navadno temelj za izdelavo dvojezičnih slovarjev, posledice v neustrezni določitvi tujejezičnih frazeoloških ustreznikov.

SČFI je zasnovan kot večstranski priročnik, ki naj bi celovito predstavil področje češke frazeologije in idiomatike⁵ najširši javnosti: »navadnim« in strokovnim

³ Za večjezični *Frazeološki slovar* J. Pavlice (1960) je bilo že večkrat povedano, da ne opravlja funkcije frazeološkega slovarja in da je kvečjemu »neke vrste jezikovni vodnik ali konverzijski slovar za štiri tuje jezike«. (J. Petermann, 1988: 302.)

⁴ Navadno se pojem *frazeologije v ožjem in širšem smislu* nanaša na število in vrsto kategorialnih lastnosti, ki določajo frazeološko enoto. Po J. Petermannu (1988: 302) *frazeologijo v ožjem smislu* tvorijo vsi t. i. »pravi« frazemi, za katere je značilna formalna najmanj dvobesedna struktura, idiomatičnost, sposobnost reprodukcije in skladijska včlenitev, medtem ko v *frazeologijo v širšem smislu* sodijo stalne besedne zveze, ki ne izpolnjujejo kriterija idiomatičnosti.

⁵ V okviru češke frazeologije, kot jo je postavil zlasti F. Čermák (1985), pojma *frazem* in *idiom* označujeta frazeološko enoto jezikovne ravnine, ki hkrati obsega semantično plat in

uporabnikom, ustvarjalcem, prevajalcem, novinarjem ter domačim in tujim lingvistom. Ta ambiciozni koncept je avtorski kolektiv⁶ uresničil v štirih zvezkih, ki prinašajo relativno samostojno frazeološko gradivo glede na specifične strukturne in pomenske lastnosti (primerjalni frazemi) in stavčnočlensko funkcijo (neglagolski in glagolski frazemi). Posameznemu zvezku je dodan tudi samostojni semantični slovar, ki na podlagi semantične vrednosti frazemov omogoča medsebojno povezavo in primerjavo sinonimnih in antonimnih parov. SČFI je glede na FRHS bogatejši s priključitvijo tujejezičnih (angleških, nemških, francoskih in ruskih) ustreznikov,⁷ v posameznem zvezku pa so na voljo tudi študije o obravnavanih tipih frazeoloških enot.

2.2 Izbor frazeološkega gradiva

Na prvi pogled se zdi najočitnejša razlika v obsegu frazeološkega gradiva posameznega slovarja: FRHS nam je na voljo v eni knjigi, ki obsega več kot 30000 iztočnic, od katerih jih je slovarsko obdelanih 12000, kar pomeni, da imajo predstavljen pomen in navedene citate, medtem ko obsega SČFI štiri zvezke (1. zv. 2050 polnih, pribl. 350 reduciranih geselskih člankov in številna sklicevalna gesla, 2. zv. 4039 geselskih člankov z dodatkom 743 t. i. slovničnih frazemov, 3. in 4. zv. 9976 geselskih člankov in 9–10000 kvazifrazemov); celovitejša primerjava pa je pokazala, da razlike v obsegu obeh slovarjev ne moremo iskati v količini predstavljenega frazeološkega gradiva, pač pa v številu informacij, ki ga predvideva slovar ob posamezni frazeološki enoti, o čemer bo govor v nadaljevanju.

Osnovni fond frazeološkega gradiva za FRHS je nastal na podlagi korpusa, ki so ga izbrali sodelavci in redakcija, pri čemer je bilo upoštevano zlasti tisto gradivo, ki je odražalo sodobno stanje jezika v smislu aktualne rabe. Natančno so navedeni viri, in sicer enojezični in dvojezični slovarji, arhivsko gradivo, zbrano za izdajo *Rečnika srpskohrvatskoga književnog jezika* (1967–1976) in *Rječnika srpskohrvatskoga književnog jezika* (1967), izbor iz leposlovja zadnjih 20. let, revij in časopisov: *Vjesnik*, *Večernji list*, *VUS*, *NIN*, *Svijet*, *Telegram*, *Forum* idr. Poleg tega so upoštevane tudi informacije rojenih govorcev. SČFI želi biti predvsem referenčni priročnik tako za domačega kot za tujega uporabnika zlasti za ugotavljanje razmerij med frazemi v upoštevanih tujih jezikih. SČFI naj bi bil tudi sistematični popis češke frazeologije in idiomatike, pri čemer želi zaobseči predvsem sodobno stanje (druge polovice 20. stol.), posebno pozornost pa posveča pogosteje rabljenim frazemom govornega jezika. Tako naj bi služil kot prikaz ustaljenega sodobnega stanja na področju frazeologije, z upoštevanjem novejših in starejših variant pa naj

---

sintagmatično sestavino, katere en člen je z vidika drugega prvina skrajno omejene in zaprte paradigme; v ožjem smislu označuje *frazem* frazeološko enoto predvsem s formalnega, *idiom* pa s pomenskega vidika.

⁶ Sodelavci Filozofske fakultete Karlove univerze v Pragi (F. Čermák, J. Holub, J. Hronek, J. Machač in drugi) s sodelovanjem Leksikografskega oddelka Inštituta za češki jezik pri Češki akademiji znanosti in umetnosti.

⁷ G. Kempcke (1988: 225) označuje SČFI kot enega prvih uspešnih poskusov za oblikovanje in postavitev kontrastivne frazeografije.

bi podal tudi predstavo o spremenljivosti frazeoloških enot in njihovi razvojni dinamiki. Natančno so pojasnjena tudi merila za določanje frekventne frazeologije, saj je bila pogostnost rabe preverjana s pomočjo posebne v ta namen izdelane ankete, in navedeni viri izpisanega frazeološkega gradiva. Za razliko od FRHS so v SČFI sprejeti tudi tuji in mednarodni frazemi.

2.2.1 Definicija frazeološke enote

Kljub nekaterim skupnim izhodiščem je pomembna razlika med obema slovarjema, ki vpliva tudi na izbor frazeološkega gradiva, v pojmovanju frazeološke enote. FRHS namreč kot izhodiščno merilo za izbor in kodifikacijo pojmuje frazeološke enote kot enote jezika pomenskega značaja, ki se v govornem dejanju reproducirajo kot celota, pri čemer vsebujejo najmanj dve polnopomenski (avtosemantični) besedi, od katerih vsaj ena izkazuje semantično pretvorbo, in kot enote, ki zaradi sposobnosti vključevanja v sobesedilo lahko opravljajo v stavku skladienske funkcije. Zdi se, da je pojmovanje frazeološke enote v obeh slovarjih skladno predvsem v enačenju frazeološke enote z besedno, razhajanja pa so predvsem na ravni pojmovanja komponentnosti, saj češki frazeologi kot temeljno definicijsko lastnost frazeološke enote (gl. še op. 5) ne zahtevajo najmanj dveh polnopomenskih besed, pač pa samo (najmanj) dve besedi, kar pomeni, da je lahko sestavni del frazema tudi predlog, veznik členek ipd. Tak izhodiščni koncept iz FRHS izloča številne zveze, ki jih je v SČFI mogoče najti predvsem pri neglagolskih frazemih v okviru t. i. slovničnih frazemov, in sicer predlogov (*a conto, z aspektu, na památku/pamet*), veznikov (*na jedné strane – na druhé strane*) in členkov (*stuj co stuj*) in v obeh zvezkih glagolskih frazemov s strukturo Glag–sinsemantična sestavina, npr. *být pro, chodit s někým, poslat někoho nekam* ipd. Za razliko od FRHS so v SČFI sprejeti tudi t. i. kvazifrazemi,⁸ zlasti zveze glagola z abstraktnim samostalnikom, npr. *ukázat zájem* ('pokazati zanimanje'), in frazemi z unikatno (monokolokabilno)⁹ sestavino, npr. *být hin* ipd. Glede na izhodiščno definicijo so zlasti predložne zveze v FRHS navedene skupaj z ustreznim(i) glagol(i)om, kar zabrisuje njihovo pretežno prislovno funkcijo, npr. *biti bez srca*, čeprav v ilustrativnem gradivu tudi *bez srca strgati/otkriti (komu) grubu životnu tajnu*. Poleg tega najdemo tudi primere, ki izhodiščni definiciji ne ustrezajo, npr. *od svega srca, iz svega srca* (brez oznake, da gre za variantna frazema), *svim srcem, človjek od srca*, čeprav v ilustrativnem gradivu tudi *ljudi od*

⁸ Po Čermáku (1985: 205) so kvazifrazemi in kvaziidiomi a) izrazi s konkretnim denotatom, npr. *jekleni ptič*; b) izrazi terminološkega značaja: *prosti pad, povedkov prilastek*; c) izrazi z omejeno kolokabilnostjo, npr. *odpreti na stežaj*; č) glagolsko-imenski izrazi z abstraktnim samostalnikom, npr. *vzeti v poštev, zbujati pozornost* ipd. Povzeto po E. Kržišnik (1988: 68).

⁹ Po Čermáku (1985: 173) je *monokolokabilna sestavina* od frazema neoddeljiva in se lahko pojavlja samo v njem, oz. v nekaj natančno določenih frazemih. E. Kržišnik (1988: 52) uporablja izraz *enopovezovanost*. Za te sestavine je značilno, da nastopajo v frazemih kot pomensko prazne sestavine in jim ni mogoče določiti natančne slovnične kategorije, s tem pa tudi ne skladienske razčlenitve na sestavine.

srca, torej v vlogi pridevniškega ali kvečjemu samostalniškega frazema z omejeno spremenljivostjo sestavine.

SČFI ne vključuje metaforičnih avtorskih izrazov, zlasti neustaljenih, nekaterih starejših frazemov, razen frekventnejših, ki izhajajo iz pogosteje brane starejše literature, specializiranih izrazov, tj. frazeoloških zvez posameznih strok, ter izrazov, ki imajo omejen krog uporabnikov. V uvodu h glagolskim frazemom je povedano, da slovar ne vključuje frazemov stavčnega, ampak zgolj nestavčnega (kolokatnega) tipa. Podobno tudi FRHS ne sprejema stavčnih frazemov, kot so pregovori, krilatice, citati, nazivi inštitucij in deloma tudi t. i. situacijski izreki in termini.

3 Leksikografska predstavitev frazemov s sestavino *srce*

3.1 Izbor

Frazemi s sestavino *srce* so bili izbrani glede na primernost obsega v obeh slovarjih, manj pa glede na pomenske razsežnosti besednih pomenov sestavine *srce*, ker nas bo zanimal predvsem tisti del leksikografske predstavitve, ki se ne nanaša neposredno na pomen frazemov, torej razvrstitev in zasnova iztočnic oz. geselskih člankov, zlasti postavitev izhodiščne oblike glede na označevanje oblik rabe, upoštevanje frazeoloških variant in pretvorbenih omejitev, predstavitev obveznih vezljivostnih določil ter prikaz stilistične in slovnične obdelave frazemov.

3.2 Razvrstitev gesel¹⁰ v slovarju

V obeh slovarjih so frazemi razvrščeni glede na zastopanost besednih vrst v besedni zvezi. Abecedna razvrstitev iztočnic je določena glede na to, ali je v frazemu navzoč a) samostalnik, b) pridevnik, c) glagol ali č) prislov, kar pomeni, da je vsak frazem abecedno razvrščen glede na prvi samostalnik, če ga vsebuje, sicer pa glede na prvi pridevnik, glagol oz. prislov. V FRHS si iztočnice, ki teh sestavin ne vsebujejo, sledijo po istem sistemu še glede na prvi zaimек in števnik, medtem ko so v SČFI frazemi, ki ne vsebujejo niti samostalnika niti pridevnika, glagola ali prislova, avtomatično razvrščeni glede na prvo sestavino v besedni zvezi. Osnovna razlika v razvrstitvi frazemov v obeh slovarjih je v tem, da so v FRHS na enem mestu zbrani vsi frazemi s skupno ključno besedo, v našem primeru vsi frazemi, ki vsebujejo sestavino *srce* – tudi tisti, katerih prva samostalniška sestavina ni *srce*, npr. *čuvati*

¹⁰ V uvodu SČFI se sicer uporablja pojem *geslo* tako za posamezne iztočnice kot za geselske članke, vendar se mi zdi, tudi zaradi deloma drugačne tehnične podobe iztočnic – v HSFS so frazemi razvrščeni v okviru posamezne besede, v našem primeru *srce*, v SČFI pa je »geselska beseda« *srce* kot sestavina frazema izpostavljena z razprtim tiskom –, smiselno uporabiti tudi različno poimenovanje, in sicer *geslo* za ključno besedo, znotraj katere se razvrščajo frazemi (*iztočnice*) v HSFS, in *geselski članek* zlasti za tiste frazeme v SČFI, ki vsebujejo vse predvidene rubrike, kar je hkrati tudi v skladu s slovensko jezikoslovno terminologijo (SSKJ A–H, 1970: XIX–XLVI; Gjurin, 1986: 154; Toporišič, 1992: 47).

guju na srcu, rana na srcu, ponuditi komu ruku i srce ipd. V teh primerih so frazemi v okviru gesla *srce* samo navedeni, pomenska razlaga pa sledi pod ustreznim geslom, *guja, rana ruka* ipd., kamor je napoteno s kazalko. Ker v SČFI sklicevalna gesla nimajo vloge razvrščanja frazemov z vidika skupne ključne besede, tudi npr. frazema *mit v ústech med a v srdci jed*, ni mogoče najti med frazemi z geselsko besedo *srdce*, pač pa zgolj pod *usta*. Glede na to tudi ni mogoče reči, da so v tukajšnjo obravnavo frazemov s komponento *srce* zajeti vsi primeri iz SČFI.

Abecedna razvrstitev znotraj posameznega gesla (v FRHS) oz. med frazemi z isto »geselsko« besedo (v SČFI) se ravna po prvi besedi frazema, npr. *biti bez srca, biti brat po srcu, biti čista srca* itd. Glede tega bi bilo v FRHS z uporabniškega vidika primerno opozoriti na dejstvo, da upošteva abecedna razvrstitev besedne meje med posameznimi sestavinami frazemov, kar pomeni, da sta npr. frazema *iz dubine srca* in *iz svega srca* razvrščena pred frazem *izabranica srca* in ne za njim, medtem ko SČFI opozarja na to, da predlogi, kadar stojijo na začetku frazema, ne vplivajo na abecedno razvrstitev, torej *široké/velké srdce* pred *s težkým srdcem* in *okoralé srdce* pred *od/ze srdce rád* – glede na *rád*. V SČFI so pojasnila tudi glede razvrščanja primerjalnih frazemov, ki si sledijo glede na prvi samostalnik, pridevnik itd. za besedo, ki uvaja primerjavo, t. i. komparatorjem *jako, než, že* in *až*.

FRHS glede razvrščanja frazemov poudarja, da naj bi bil vsak frazem naveden tolikokrat, kolikor sestavin obsega, razen predlogov in veznikov, vendar pa je zlasti pri frazemih, ki izkazujejo več variantnih sestavin, tako pravilo nemogoče izpeljati. Ne moremo namreč pričakovati, da bo frazem *biti dobra (dobroga) srca* naveden pod vsako sestavino posebej. Drugače je seveda, kadar izkazuje frazem dve samostalniški sestavini, npr. *biti bez duše i srca*, in ga je na ustreznem mestu po abecedi (glede na glagol *biti*) mogoče najti v okviru gesel *duša* in *srce*. Pravilo je uresničljivo tudi pri frazemih z variantnimi glagolskimi sestavinami, kadar nastopajo v izhodiščni obliki na začetku frazema, npr. *cijepati (parati, kidati) komu srce*. Pri teh primerih je neustrezno, da frazemi s kazalko *v* (vidi – 'glej'), ki ne vsebujejo pomenske razlage, ne usmerjajo vedno neposredno na ustrežno obliko s pomensko razlago, pač pa posredno prek variantnega frazema, npr. od *dirnuti koga u srce* k *taknuti koga u srce*, šele od tu pa k iztočnici, ki predvideva pomensko razlago in hkrati izkazuje vse obstoječe variante: *dirati ipf. dirnuti pf. (taknuti) koga u srce*. Nedosleden je slovar tudi pri navajanju samostojnih iztočnic glede na variantne neglagolske sestavine, npr. frazem *čitavim (svim, punim) srcem* je kot samostojna iztočnica naveden samo pod *čitavim ...* in *punim ...* ne pa tudi pod *svim ...* SČFI frazeoloških variant ne izkazuje kot samostojnih iztočnic, ker so razvidne iz izhodiščne oblike.

3.3 Vrste gesel

Čeprav v uvodu ni izrecno pojasnjeno, je mogoče reči, da FRHS predvideva dva osnovna tipa iztočnic, in sicer 1. s polnopomensko razlago, kjer izhodiščna oblika frazema izkazuje vse ali vsaj večino obstoječih variant, pomensko razlago in besedilne zglede – takih frazemov s sestavino *srce* je v FRHS od skupno 196 114 – in 2. s

kazalko a) na frazem v okviru istega gesla (53 frazemov), npr. *cijepa se komu srce v kida se komu srce*, in b) na frazem v okviru drugega gesla (33 frazemov), npr. *imati kamen na srcu v kamen*. Zadnje (2b) ustreza izhodiščnim načelom razvrstitve frazemov v slovarju (gl. 3.2), tako je frazeme s sestavino *srce* v FRHS mogoče najti še pod gesli *brat, čovjek, dijete, dno* (6), *dubina* (3), *duša* (2), *guja* (2), *izabranica, jezik, kamen* (6), *nož, rana, rod, rosa* (2), *ruka* (2), *teret in trn*. Vzrok za razliko med obema slovarjema je predvsem v tem, da postavlja FRHS frazeološke besedne variante kot samostojne iztočnice, SČFI pa samo funkcijske variante, kar pomeni, da se npr. glag. frazem *být bez srdce* pogosteje uporablja v obliki in funkciji primerjalnega frazema *být jak bez srdce* in je zato polno predstavljen pri primerjalnih frazemih (gl. še 3.5).

V SČFI je skupno 91 frazemov s sestavino *srce*; največ je glagolskih (71), sledijo neglagolski (16) in primerjalni (4). V nasprotju s FRHS so tu že v izhodišču predvideni 4 osnovni tipi geselskih člankov za primerjalne in glagolske frazeme (zadnji imajo dodan še poseben tip geselskega članka za frazeme s strukturo Glag–abstraktni Sam) in 2 tipa geselskih člankov za neglagolske frazeme. Na ta način si slovar prizadeva diferencirati posamezne lastnosti frazemov, zlasti z vidika pogostnosti rabe, čeprav so ob posameznih variantah predvideni tudi frekvenčni kvalifikatorji.¹¹ Za primerjalne in glagolske frazeme so tako uporabljeni: 1. **razlagalni** (heslo výkladove) in 2. **sklicevalni** (heslo odkazové), ki se notranje še nadalje členijo na **polne** (heslo běžné) in **stranske geselske članke** (heslo okrajové, periferní). V slovarju je največ t. i. polnih geselskih člankov, ki imajo, če so razlagalni (1a), vse predvidene rubrike, tj. stilna in slovnična pojasnila, podatke o rabi in pretvorbenih možnostih, oznako sobesedila in vezljivostna določila, razlago pomena, ilustrativno gradivo, podatke o etimologiji, strukturi, variantah, povezanosti z drugimi frazemi in podatke o sinonimiji, antonimiji ter funkcijski ekvivalenci oz. neskladnosti. Polni sklicevalni geselski članki (2a) se od razlagalnih ločijo po obsegu in kažejo na mesto, kjer je frazem naveden v svoji osnovni obliki, ki vedno izkazuje tudi obstoječe variante, npr. *dělat něco od/ze srdce rád* – Adv. *od/ze srce rád*. Nasprotno pa stranski geselski članki kažejo na frazeme, ki so glede na rabo zastareli ali novejši in pomensko ter zgradbeno še ne povsem ustaljeni. Tako prinaša razlagalni stranski geselski članek (1b) zgolj informacijo o zgradbi, najpogostejšem sobesedilu in osnovni pomen. Sklicevalni stranski geselski članki (2b) vedno služijo kot napotilo na najbližji razlagalni geselski članek, kjer je frazem polno predstavljen in naveden v vseh variantah, npr. *mít srdce až v krku/hrdle viz cítit srdce až v hrdle – cítit/mít srdce až v hrdle/krku*. Za neglagolske frazeme sta predvidena dva tipa geselskih člankov: polni, ki zaobsega vse rubrike, in reducirani, ki se omejuje zgolj na bistvene značilnosti, obenem pa evidentira razlike glede na geselski članek, na katerega usmerja. Povedano je mogoče ponazoriti z naslednjo preglednico:

¹¹ Podatki o redkejši (řidč.) ali pogostejši (čast.) varianti se v okviru geselskega članka nahajajo za oznako ◊.

iztočnica/ geselski članek vrsta	FRHS	SČFI
	frazemi s polnopomensko razlago (1) frazemi s kazalko (2) - v okviru istega gesla (2a) - na drugo geslo (2b)	razlagalni geselski članki (1) - polni (1a) - stranski (1b) sklicevalni geselski članki (2) - polni (2a) - stranski (2b)
kriteriji	(2a) frazeološke variante: frazemi z variantno glagolsko ali neglagolsko sestavino (2b) abecedna razvrstitev: frazemi, katerih prva samostalniška sestavina ni <i>srce</i>	(1) frekvenčno-pomenski kriterij: (1a) frekventni frazemi z ustaljeno obliko in pomenom; (1b) redkejši frazemi (starejši/novejši), katerih pomen je že/še (ne)ustaljen; (2) frekvenčno-strukturni kriterij: (2a) napotilo na pogosteje rabljeno strukturo frazema, npr. od glag. na prim. frazem; (2b) napotilo na ustaljenejšo (pogostejšo) strukturo frazema
primeri	(1) <i>davati/dati (puštati, pustiti)</i> <i>srcu maha</i> ; (2a) <i>urezati se komu u srce v.</i> <i>usječi se komu u srce</i> (2b) <i>zabosti komu nož u srce v. NOŽ</i> ;	(1a) <i>mit kamenné/tvrde srce n. mit kamený/tvrđý srdce n. mit srdce = kamene</i> ; (1b) <i>nosit srdce na taliři</i> ; (2a) glag. fraz. <i>děkovat někomu = céleho srdce</i> – prisl. fraz. <i>= céleho srdce</i> ; (2b) <i>trhat někomu srdce viz drásat někomu srdce</i>

3.4 Navajanje izhodiščne oblike frazema

Za frazeme je glede na nefrazeološke zveze značilno, da imajo zapletenejšo strukturo ter skladdenjske in semantične omejitve, zaradi česar je njihova realizacija v govoru omejena; zato naj bi se v slovarju navajali v leksikalno nezaznamovani slovarski obliki. V frazeološki literaturi, ki se ukvarja z leksikografskimi vprašanji, se v prid taki obliki navaja tudi dejstvo, da gre pri slovarski predstavitvi za enote jezikovnega sistema in ne za njihovo poljubno realizacijo v govoru.

Izhodiščno, tj. invariantno obliko, tvorijo po Čermáku (1985: 184) zaporedje in vrsta sestavin, minimalno število sestavin in razmerja med njimi. Od tega je treba ločiti oblike rabe, t. i. frazeološke oblike (Toporišič 1973/74: 273), kamor poleg oblikoslovnih prilagoditev sodijo tudi dopustne rabe pretvorb, in normirane obstoječe frazeološke variante – vse to je predmet slovarske predstavitve frazema, medtem ko so modificirane besedilne rabe, tako neprenovitvene kot prenovitvene,¹² zunaj slovarske informacije.

Izrecnih pojasnil o obliki navajanja frazemov v uvodu FRHS ni, pač pa je poudarjeno, da se glagoli v frazemih (glagolskih, neglagolskih in primerjalnih) ne navajajo nujno v nedoločniku, pač pa v eni od oblik rabe, tj. v ustrezni osebi, času ali načinu. Na ta način izhodiščna oblika glagolskega frazema hkrati izkazuje (a) eno izmed frazeoloških oblik, iz katere je mogoče sklepati na nekatere druge (dovoljene) oblike rabe ali na edino možno obliko, in (b) variantno obliko (zlasti glede na vid glagolske sestavine). Ničesar ni povedanega o obliki navajanja samostalniških frazemov,

¹² O tem zlasti E. Kržišnik (1996: 134).

vendar je iz primerov razvidno, da ti nastopajo tako v imenovalniku ednine, npr. *zečje srce*, kot v ustreznih sklonih oblik, npr. *čitavam srcem, draga srca, od svega srca*. Sicer pa je mogoče iz slovničnih pojasnil ob glagolskih sestavinah frazemov ugotoviti posamezne tipe izhodiščnih oblik in katere informacije o frazemu vsebujejo. Nasplošno je mogoče reči, da je oblika navedbe glagolske sestavine frazema v FRHS odvisna od tega, v katerem času ga je mogoče rabiti. Tako je glede na pojasnila v uvodu glagolski frazem, katerega glagolska sestavina je v izhodiščni obliki navedena v sedanjiku (3. os. edn.), mogoče rabiti v vseh časih, npr. *izgori komu srce za kim – izgorjelo je/ izgorjet će komu srce za kim*, kar pomeni, da določa izhodiščna oblika tudi časovno neomejenost rabe danega frazema. Podrobnejši pregled teh primerov je pokazal, da gre navadno za t. i. neprave glagolske frazeme, za katere velja, da »imajo obliko nepopolnega stavka z osebno glagolsko obliko in vsaj enim praznim mestom za pomen 'vršilec dejanja/nosilec stanja v neosebkovem položaju,'«¹³ prim. še *boli/zaboli koga srce, cijepa se komu srce* ipd. Kadar so v izhodiščni obliki glagolskega frazema glagoli navedeni v pretekliku (3. os. edn.), je frazem mogoče rabiti samo še za izražanje prihodnosti: *pao je komu kamen sa srca – past će komu kamen sa srca*. V zvezi s tem ni jasno, ali to velja tudi za dovršno in nedovršno varianto v oklepaju, npr. *padalo (palo) je komu srce u gaće (u hlače, u pete) – padat će (past će) komu srce u gaće (u hlače u pete)*. Izhodiščna oblika izkazuje tu omejenost rabe frazema glede na čas. Kadar so glagoli navedeni v prihodnjiku (3. os. edn.) ali pogojniku, so v frazemu možni samo v tej obliki: *doći će koka na sjedalo (na jaja, na leglo), i bika bi netko pomuzao*. V teh primerih je izhodiščna oblika hkrati tudi edina možna oblika rabe, kar načeloma velja tudi za frazeme, ki nastopajo vedno v funkciji odvisnega stavka, npr. *dok (dokle) komu srce [u grudima] bije (kuca)*, in za primerjalne frazeme tipa: *kao da mu je od [samog] srca pao (otpao)*. Kadar je glagolska sestavina v nedoločniku, je naveden tudi glagolski vid, in sicer *ipf.* za nedov. in *pf.* za dov. Glag. npr. *lomiti ipf. slomiti pf. komu srce*. V tem primeru izhodiščna oblika posreduje informacijo o možnosti vidske variante, obenem pa glede na druge tipe izhodiščnih oblik ni določena raba frazema glede na čas, npr. za frazem *istresti (izliti, razgaliti) srce* ni ničesar povedanega o tem, ali ga je mogoče rabiti tudi za preteklost in prihodnost, čeprav v ilustrativnem gradivu: *Jučer je Zlatka bila kod mene i istresla svoje srce. /.../ Ah, da je barem tko ovdje pred kime bi mogla svoje srce razgaliti*. Zato tudi ni jasno, zakaj npr. frazem *hladno (tjjesno) je komu oko srca* ni naveden v nedoločniku, torej *biti komu hladno (tjjesno) oko srca*.

Navajanje oblike rabe kot izhodiščne oblike frazema v slovarju je z vidika leksikografije neustrezna rešitev vsaj z naslednjih vidikov:

- izhodiščna oblika je na ta način postavljena na raven realizacije jezikovnega sistema in ne v jezikovni sistem, kamor sodi;
- zabrisujejo se meje med stalnim frazeološkim jedrom in njegovimi variantami ter besedilnimi realizacijami (frazeološkimi oblikami), saj je variantno obliko mogoče določiti samo v razmerju do invariantne oblike;
- zabrisuje se skladišna vloga frazemov, npr. *biti meka srca : ljudi meka srca* ipd.

¹³ E. Kržišnik (1995/96: 162).

Neustrezno je tudi, da besedilni primeri v FRHS večkrat izkazujejo drugačno možno obliko rabe, kot jo je mogoče izvesti iz izhodiščne oblike, npr. *biti lavjega srca* - »*Taine ... sam pedantno zove Koriolana bikom lavjeg srca*« (podčrtala P. G.). Nedoslednost je še toliko bolj očitna, ker FRHS izkazuje dve različni izhodiščni obliki frazema, prim. *imati zečje srce* in *zečje srce*, medtem ko besedilni primeri navajajo na drugačno obliko: *biti zečje srce*.

V SČFI kot izhodiščno pravilo velja, da se frazemi navajajo v osnovni slovarski obliki, ki izkazuje tudi nezaznamovani besedni red, v kolikor ga je sploh mogoče spreminjati. Pri glagolskih frazemih je to nedoločnik, npr. *mit srdce na pravém/pravým místě*, pri samostalniških pa imenovalnik ednine, npr. *široké/velké srdce*. Prislowni frazemi so navedeni v obliki, ki izkazuje njihovo ustaljeno podobo in je v večini primerov tudi edina možna, npr. *s težkým srdcem, s krvácejícím srdcem*. Primerjalni frazemi so, kadar se nanašajo na neživi osebek, navedeni v obliki *je to/to je*, tako da se že na prvi pogled ločijo od frazemov, ki se nanašajo na živi osebek, npr. *být jak bez srdce* (za živo) : *je to jak sračka* (za neživo). Kadar je frazem mogoče uporabljati samo v določenem številu ali sklonu, je to razvidno iz izhodiščne oblike, npr. *sladká slova, velkého stylu*. Ker slovar predvideva tudi frazeme, ki so značilni samo za govornji jezik, je poleg knjižne (kjer obstaja) navedena tudi neknjižna oblika, npr. *být srostlý s nečtím* in *bejt srostlej s nečtím*.

Razlike glede na razmerje izhodiščna oblika : oblika rabe je v obeh obravnavanih slovarjih mogoče razbrati iz spodnje preglednice:

Pojasnila k uporabljenim oznakam:

- označuje neskladnost izhodiščne in oblike rabe;
- ▲ označuje ustrezno izhodiščno obliko, ki je slovar ne izkazuje;
- ⊗ označuje polno pomensko razlago; V SČFI je to polni razlagalni geselski članek (gl. še prvo preglednico). Ker se kriteriji za določitev gesel s polno pomensko razlago v FRHS razlikujejo od kriterijev v SČFI, je oznaka navedena v oklepaju;
- ∅ označuje polni sklicevalni geselski članek v SČFI, ki ne zahteva oblike rabe.

FRHS		SČFI	
izhodiščna oblika	oblika rabe	izhodiščna oblika	oblika rabe
•biti lavjega srca (⊗)	»Taine ... sam pedantno zove Koriolana bikom lavjeg srca.« ▲ lavje srce Lavjeg srca	mit lví srdce ∅	
		▲ lví srdce ⊗	»Projevil za techto mimo řádných okolnosti své lví srdce.«
•biti meka (mekoga) srca (⊗)	»Naše doba nije povoljno za ljude meka srca.« ▲ meka (mekoga) srca	mit měkké/měkký srdce ∅	
		▲ měkké srdce ⊗	»Se svým měkkým srdcem mezi temi rabiáty nic nezmuže.«
▲ imati zečje srce (⊗)	»Ljudi, koji imaju zečje srce, neka ostanu kod kuće!«	mit zaječí srdce ∅	
•zečje srce (⊗)	»Eh, baš je nočas u me ušlo zečje srce.« – »Sinoć se svatko mogao osvjedočiti kako si zečje srce.« ▲ biti/imati zečje srce	▲ babské/zaječí srdce ⊗	»Člověk se zaječím srdcem nepatři na takove místo.«

3.5 Frazeološke variante

Ker FRHS ne podaja frazemov v osnovni obliki, so že v samem izhodišču zabrisane tudi meje med osnovno frazeološko obliko in njenimi variantami. Še najdoslednejši je slovar pri navajanju variant v okviru izhodiščne oblike, ko gre za oblikoslovne, in sicer vidске variante, vendar tudi te niso enotno predstavljene: vedno so predvidene, kadar je glagol naveden v nedoločniku, npr. *dirati, dirnuti čije srce, lomiti, slomiti komu srce*. Navedene so tudi v okroglih oklepajih, ki so glede na pojasnila v uvodu edini namenjeni označevanju t. i. »alternativnih variant«,¹⁴ npr. *boli (zaboli) koga srce, teret je komu pao (spao i sl.) sa srca*. Nenazadnje na vidске variante opozarja tudi kazalka v. (*vidi – 'glej'*), npr. *dati srcu maha v. davati srcu maha* (pomenska razlaga samo pri zadnjem). Vzroki za nedoslednosti so predvsem v tem, da FRHS vidskih parov ne pojmuje kot frazeološke variante.

Po podatkih v uvodu naj bi navajanje »alternativnih variant« v okroglih oklepajih pomenilo, da se lahko npr. frazem *došlo (stalo) je komu srce na mjesto (na mjeru)* ob istem pomenu pojavlja v štirih oblikah: *došlo je komu srce na mjesto, stalo je komu srce na mjesto, došlo je komu srce na mjeru, stalo je komu srce na mjeru*. Zdi se, da sta za navajanje variant predvideni tudi okrajšavi *i sl.*, kadar variantna sestavina, navadno jih je več, pripada istemu pomenskemu polju, npr. *teret je komu pao (spao i sl.) sa srca*, in *i dr.*, kadar pripada drugemu pomenskemu polju, npr. *dirnuti (potresti, uzdrmati i dr.) koga do dna duše (srca)*. Na ta način so evidentirane zlasti variante, vezane na glagolske sestavine, medtem ko so za neglagolske variantne sestavine načeloma predvideni okrogli oklepaji, npr. *hladno (tjjesno) je komu oko srca*, čeprav slovar na to posebej ne opozarja. Variantnost glagolske sestavine je razvidna tudi iz besedilnih primerov, npr. *imati kamen na duši (na srcu) – ... a meni je kamen na duši*.

Kot že omenjeno, usmerja na variantni frazem tudi kazalka v., npr. *izliti srce v. istresti srce; kuca komu srce za kim, za čim v. puca komu srce za kim, za čim*. V teh primerih gre vedno za zamenjavo glagolske sestavine (v zvezi s tem gl. še spodaj), čeprav ni jasno, po katerih merilih je polna pomenska razlaga samo pri določenem frazemu – ali je frazem s polno razlago invariantna, s kazalko pa variantna oblika? Kadar gre za spremembo prve neglagolske sestavine, je frazem vedno mogoče najti pod drugim geslom (gl. razpredelnico 1, 2b). Z natančnejšim pregledom primerov s kazalko v okviru istega gesla pa je bilo mogoče ugotoviti, da gre v večini primerov za variantne frazeme s spremenjeno glagolsko sestavino, in sicer na ravni sinonimije: *cijepati – kidati – parati, dirnuti – taknuti, isčupati – iztrgati, ugristi – ujedati*; skupnega pomenskega polja: *izliti – istresti, kucati – pucati – tuči, otvarati – odkriti – rastvoriti, razbiti – lomiti, ležati – počivati, urezati se – usječi se*; zamenjave konkretnega z abstraktnim glagolom (glagolskim primitivom) in obratno: *dati – pustiti, imati – nositi, ležati – biti, počivati – biti, pustiti – davati*; zamenjave dovršnega

¹⁴ V uvodu so omenjene zgolj *alternativne variante*. Sem sodijo zlasti besedilne oblikoslovne variante, medtem ko možnost dovršne oz. nedovršne oblike glagolskega frazema kot tudi t. i. izpustljive oz. fakultativne sestavine niso pojmovane v smislu variantnosti.

z nedovršnim glagolom in obratno: *dati – davati, dirnuti – dirati, doprijeti – dopirati, metnuti – metati, nasmijati se – smijati se, ujesti – ujedati* ipd. Manj je primerov s kazalko na variantno neglagolsko sestavino, npr. *iz dubine srca* v. *iz dubine duše* (geslo *dubina*). Pri zamenjavi neglagolske sestavine variantnega frazema se zdi, da se ta lahko zamenjuje le v okviru pomenskega polja svojega frazeološkega pomena, npr. če sestavina *srce* v frazemu *iz dubine srca* izraža visoko stopnjo, intenzivnost čustvene prizadetosti, se lahko zamenja s sestavino, ki izkazuje prav tak ali podoben frazeološki pomen, npr. *iz dubine duše*.¹⁵

Nedosleden je FRHS pri navajanju variantnih frazemov kot samostojnih iztočnic, čeprav je v uvodu povedano, da je posamezni frazem naveden tolikokrat, kolikor sestavin vsebuje, če to niso predlogi in vezniki. Tako navajanje je smiselno s praktičnega vidika, saj lahko uporabnik najde frazem na ustreznem mestu po abecedi ne glede na to, katero varianto pozna, je pa pomanjkljivo – če že ne upoštevamo, da je z leksikografskega vidika nesprejemljivo navajati več variant istega frazema kot samostojne iztočnice –, če to ne velja za vse variante, ki jih frazem izkazuje. (Gl. zlasti prim. *čítavim (svim, punim) srcem* v pogl. 3.2) Poleg tega obstaja tudi frazem *svom dušom*, ki pa ga iz navedb v slovarju ni mogoče spraviti v variantno razmerje z omenjenim primerom. Enako ni razvidno variantno razmerje med *iz svega srca* in *od svega srca*, kljub enaki pomenski razlagi. Tudi frazema *iz dna grudi* in *iz dubine grudi* sta navedena kot samostojni iztočnici, čeprav imata isti pomen: *iskreno, svim srcem*¹⁶ in sta torej variantna. Nasprotno imata frazema *iz dubine srca* in *iz dubine duše* pomensko razlago *u največoj mjeri, veoma* samo pri prvi iztočnici, vendar ta izkazuje tudi variantno možnost: *iz dubine duše (srca)*. Iz ustrezne leksikografske predstavitve bi moralo biti razvidno, da gre za variantno razmerje tako med prvima kot drugima dvema frazemoma in da prva dva nista pomensko (povsem)¹⁷ identična

¹⁵ V zvezi s tem G. Kempcke (1989: 226) navaja, da lahko prihaja pri kontrastivnem primerjanju frazemov, kljub temu da imajo samostojen jezikovni značaj, celo do popolnega strukturnega in pomenskega ujemanja. Pri tem opozarja na možnost vloge t. i. *univerzalij*, ki naj bi jih posredovale specifične bazične komponente, tudi na področju frazeologije.

¹⁶ Primer izkazuje, da uporablja HSFŠ za pomensko razlago tudi sinonimne frazeme, pri čemer je zanimivo, da v slovarju ni naveden kot samostojna iztočnica.

¹⁷ Kakšna so pravzaprav pomenska in strukturna razmerja med navedenimi primeri, je mogoče razbrati iz naslednje preglednice:

iztočnica**pomenska razlaga**1a *iz dna grudi**svim srcem*1b *iz dubine grudi**svim srcem*2 (a,b) *iz dubine srca/duše**u največoj mjeri, veoma*3a *mržiti koga iz dubine duše**veoma, u največoj mjeri*3b *mržiti koga iz dna duše**jako mržiti, svim srcem*

Na levi strani je izkazana neenotnost v načinu navajanja variant: 1a, 1b; 3a, 3b : 2 (a,b), na desni pa pomenska razmerja, kot jih izkazujejo razlage, prim. zlasti: 1a, 1b : 3b; 2 (a,b) : 3a in 3a : 3b, s tem pa tudi 1a, 1b : 3a, 3b.

glede na druga dva, čeprav izkazujeta strukturno podobnost. Takih nedoslednosti je v zvezi z navajanjem variantnih frazemov še več, omenim naj še primer *mrziti koga iz dubine duše (srca)* s pomensko razlago *veoma/u največoj mjeri mrziti koga in mrziti koga iz dna duše (srca): jako mrziti, svim srcem/svom dušom mrziti koga*, kjer se pomenski razlagi ločita samo izrazno, ne pa vsebinsko, torej sta tudi v tem primeru frazema variantna. Poleg tega je glede na zgornje primere vprašljiva navedba glagola, saj sta frazema glede na pomensko pojasnilo *svim srcem* pravzaprav identična. V takih primerih bi lahko govorili o navajanju pogostejšega semantičnega okolja, ne pa obvezne frazemske sestavine, s čimer pa se odpre že vprašanje skladenjske vloge frazema.

V FRHS so med oblikoslovnimi variantami poleg vidskih in besednih upošteevane še sklonske variante (vedno v okroglih oklepajih), npr. *biti dobra (dobroga) srca*, *biti kamena (kamenoga) srca*, podobno tudi skladenjske predložne variante: *vidjeti, kako je komu na (pri, u) srcu (oko srca)* ipd. Za fakultativne variantne sestavine predvideva FRHS ogleate oklepaje, npr. *nasmijati se od [svega] srca, prirasti komu [k] srcu (za srce)*, zanimivo da tudi za glagolsko sestavino ob prislovnem frazemu, npr. *[učiniti što] puna srca*, vendar nesistemske, ker so taki primeri navedeni tudi brez glagolskih sestavin, npr. *teška srca, otvorena srca, od svega srca, laka srca* itd. Posameznih variant, tudi tistih, ki jih izrecno predvideva (v oklepajih), FRHS ne vrednoti niti s stilističnega niti katerega koli drugega vidika.

V SČFI so ustaljene frazeološke variante, in sicer paradigmatične in sintagmatične, vedno razvidne iz izhodiščne oblike. Za variantne sestavine prve skupine je značilno, da se stilno in semantično ne razlikujejo, zato so med seboj prosto zamenljive. V slovarju jih označuje poševnica (/). Sem sodijo oblikoslovne variante, in sicer sklonske: *milovat někoho celým srdcem/z celého srdce, mít srdce na pravém/pravým místě*; vidske: *mluvit/promluvit někomu do srdce, vylít/vylévat (si) někomu srdce/duši*; besedne, in sicer glagolskih sestavin: *být/jít/přicházet od/ze srdce, klást/vložit někomu něco na srdce*; neglagolskih sestavin: *srdce z marcipánu/másla, široké/velké srdce*; skladenjske variante, zlasti predložne: *jít někomu od/ze srdce, od/ze srdce rád*. V okviru paradigmatičnih variant so predvidene tudi možnosti zapolnitve t. i. ne-semantiziranih frazemskih mest, npr. *dělat si z něčeho/někoho těžké/těžký srdce, nosit někoho/něco v srdci* ipd. Število teh variant je omejeno na dva do tri primere, medtem ko so frazemi z večjim nizom variantnih sestavin, zlasti takih, ki niso vzajemno zamenljive, navedeni paralelno v polni podobi za okrajšavo *n.* (nebo – ‘ali’), npr. *celým srdcem n. z celého/plna srdce, zlaté srdce n. srdce ze zlata*. V skupino sintagmatičnih frazeoloških variant sodijo frazemi z izpuštljivimi oz. fakultativnimi sestavinami (daljša/krajša oblika frazema), za katere so predvideni okrogli oklepaji, npr. *(lehko/těžko) přenést něco přes srdce, udělat něco ze srdce (rád)*, tudi kadar gre za izpuštljive ne-semantizirane sestavine frazema, npr. *od srce se (někomu/něčemu) zasmat*. Poleg tega je v SČFI na frazeološke variante opozorjeno tudi s t. i. stranskimi sklicevalnimi gesli (gl. razpredelnico 1, 2b) s kazalko *viz* (‘glej’), npr. *postavit někomu/něčemu ve svém srdci oltář viz postavit někomu/něčemu oltář ve svém srdci, vložit někomu něco na srdce viz klást někomu něco na srdce*, na kar v uvodu sicer ni izrecno opozorjeno, je pa na ta način podana tudi informacija o

pogostejši oz. redkejši frazeološki varianti. Posebne značilnosti strukture in raba nekaterih variant je označena v opombah, ki jih v okviru polnega razlagalnega geselskega članka uvaja oznaka $\diamond$. Sem sodijo tudi opozorila o stilnih, frekvenčnih in drugih lastnostih variantnih sestavin, npr. za krajšo varianto frazema *dát/vložit do něčeho (celé) srdce/(celou) duši* je povedano, da lahko nastopa tudi v velebniku.

3.6 Navajanje oblik rabe in pretvorbenih omejitev

Ker FRHS frazemov ne podaja v osnovni obliki, pač pa v eni od oblik rabe (o tem gl. zlasti pogl. 3.5), in ne predvideva pojasnil o sklonskih, številskih ali spolskih omejitvah posameznih frazemskih sestavin niti podatkov o dopustnih pretvorbah v okviru geselskega članka, naj bi uporabnik možne slovnične omejitve in dopustne rabe pretvorb razbral predvsem iz besedilnih primerov, ki pa vsebujejo tudi prenovitve, tako da bi moral ločevati najprej med njimi.

Za razmejitev invariantnih in variantnih oblik na eni strani in oblik frazeološke rabe na drugi, kamor sodijo zlasti oblikoslovne prilagoditve samostalniških, pridevniških in glagolskih frazemov kot tudi dopustne rabe pretvorb, je v SČFI predvidena oznaka $^\circ$ ob tistih sestavinah frazema, ki take oblikoslovne prilagoditve dopuščajo, ne da bi se pri tem spremenil tudi njihov pomen. Kadar je oznaka navedena ob samostalniški ali pridevniški sestavini, napoveduje možnost spreminjanja glede na spol in število. Tako je npr. za frazem *mít dobré $^\circ$ srdce $^\circ$* nakazana možnost rabe frazema v množini: *dobrá srdce*.¹⁸ Zlasti pri glagolskih sestavinah frazemov (pa tudi drugih) se taka oznaka navezuje na slovnična pojasnila v okviru samostojne rubrike (gramatická charakteristika), ki jo predvidevajo polni razlagalni geselski članki in jo uvaja oznaka **0**. Tu je z okrajšavami (pas – trpna oblika; ot – vprašalna oblika; neg – nikalna oblika; imp – velelnik; imp neg – zanikana velelna oblika; kond – pogojnik; prez – sedanjik; fut – prihodnjik; sg – ednina; pl – množina; stupn – stopnjevalnost ipd.) označena t. i. negativna slovnična vrednost frazema oz. njegove posamezne sestavine, kar pomeni, da npr. frazem *mít $^\circ$ srdce (až) v kalhotách 0* ot, neg, pas, imp, imp neg, 1. sg a pl pri realizaciji v besedilu ne more biti rabljen v vprašalni, nikalni, trpni, velelni in nikalni velelni obliki in da se (glede na glag. sestavino) nikoli ne rabi v 1. os. množine. Poleg tega je v SČFI v okviru polnega razlagalnega geselskega članka predvidena tudi informacija o možnih »funkcijskih pretvorbah« frazemov. Gre namreč za oblike frazemov, ki obstajajo vzporedno z invariantnimi in variantnimi oblikami, imajo pa drugačno skladiščno ali besedilno funkcijo, medtem ko ohranjajo svoj osnovni pomen. Pri tem se, npr. s prehodom glagolskega v samostalniški frazem (t. i. nominalizacija), lahko spremeni tudi struktura: *mít lví srdce* – Nom *lví srdce*; *být bez srdce* Komp (komparativizacija) *být jak bez srdce*. Poleg omenjenih pretvorb sodijo sem še adjektivizacija, npr. *být/bejt na hlavu postavený* – Adj *na hlavu postavený*; adverbizacija: *děkovat někomu z celého srdce* – Adv *z celého srdce*; verbalizacija: *srdce z marcipánu/másla* – Verb *mít srdce z marcipánu/másla*;

¹⁸ V HSFS je spremenljivost števila samostalniške sestavine frazema *čovjek od srca* razvidna iz besedilnega primera: *nečlovečno ponašanje Belgijanaca u Kongu ... zaslužilo je veću kaznu no što su ogorčeni protesti ljudi od srca*.

prepoziconalizacija (izpustljivost glag. sestavine): *dělat něco pod pláštikem něčeho* - Prep *pod pláštikem něčeho* in propoziconalizacija (prehod glagolskega frazema v stavčno obliko): *nejít někomu od srdce* – Prop *Nešlo (jí) to od srdce*.

V naslednji preglednici je prikazana razlika v leksikografski predstavitvi frazeoloških oblik (tj. oblik rabe) in dopustnih pretvorb frazemov v obeh slovarjih, pri čemer so izbrani strukturno in pomensko razmeroma enakovredni primeri. Poleg izhodiščne oblike so navedeni tudi tisti deli geselskega članka, ki v posameznem slovarju prinašajo informacije o obravnavani problematiki: v FRHS so poleg izhodiščne oblike to še besedični primeri, v SČFI pa negativna slovnična karakteristika frazema (tu jo označuje krajšava nem. – ‘nemožno’) in opozorila o pretvorbenih možnostih.

	FRHS	SČFI
iztočnica (1)	imati ipf. što na srcu Što je s tobom? Toliko si nervozan kao da imaš nešto na srcu. možnost izražanja sedanjosti	mít° něco na srdci neg, pas, kond, imp, imp neg, fut, 1. sg a ('in') pl nem. izražanja prihodnosti
<u>čas:</u>		
<u>tvorna/trpna</u>	možnost rabe v tvorni obliki	nem. tvorbe trpne oblike
<u>oblika:</u>	/	nem. tvorbe nikalne obl.
<u>nikalna oblika:</u>	/	nem. tvorbe pogojnika
<u>pogojnk:</u>	/	nem. tvorbe velelnika
<u>velelnik:</u>	/	nem. rabe v 1. os. mn.
<u>glag. oseba:</u>	možnost rabe v 2. os. edn.	
iztočnica (2)	biti bez srca Oh, samo da ne bi tkogod pomislio da su ti uređni i mudri građani građa Haarlema sasvim bez srca ... Vi ste mi bez srca strgali velo, Otkrili grubu životnu tajnu. ... Ti još Boga spo- minješ! – dreknu Kata. – A lijepo mi je mati govorila, kad si me prosio, Jozo, nema on srca, kćeri. ... Nisi dobar, ne, ne, nisi dobar, nemaš srca. možnost izražanja sedanjosti, preteklosti	být bez srdce Komp být° j. bez srdce ot, neg, imp, kond, fut, 1. sg a pl Adv tvrde j. b. s. nem. izražanja prihodnosti
<u>čas:</u>		
<u>tvorna/trpna</u>	možnost rabe v tvorni obliki	/
<u>oblika:</u>	v varianti <i>nemati srca</i>	nem. rabe v nikal. obliki
<u>nikalna oblika:</u>	/	nem. rabe v vpr. obliki
<u>vprašalna oblika:</u>	/	nem. tvorbe pogojnika
<u>pogojnk:</u>	/	nem. tvorbe velelnika
<u>velelnik:</u>	/	nem. rabe v 1. os. mn.
<u>glag. oseba:</u>	možnost rabe v 3. os. mn.; za var. <i>nemati srca</i> tudi v 2. in 3. os. edn.	
<u>razš. frazemskih</u>		
<u>sest. z določili:</u>	možnost razširitvc glag. sestavine	/
<u>komparativizacija:</u>	/	možnost komp. oblike
<u>adverbalizacija:</u>	možnost adverbizacije	možnost adverbizacije
iztočnica (3)	biti lavljega srca Taine ... sam pedantno zove Koroliana bikom lavjeg srca. za Adj pretvorbo <i>lavjeg srca</i> možnost izražanja sedanjosti za Adj pretvorbo možnost rabe v tvorni obliki	mít lví srdce Nom lví srdce 2:* vok Verb mít lví s. / / /
<u>čas:</u>		
<u>tvorna/trpna</u>		
<u>oblika:</u>		

<u>nikalna oblika:</u>	/	/
<u>vprašalna oblika:</u>	/	/
<u>pogojnk:</u>	/	/
<u>velelnik:</u>	/	/
<u>glag. oseba:</u>	/	/
<u>zvalnik:</u>	/	nem. zvalne oblike
<u>nominalizacija:</u>	/	možnost nominalizacije
<u>verbalizacija:</u>	/	možnost verbalizacije
<u>adjektivizacija:</u>	možnost adjektivizacije	/

* št. 2 pomeni, da se negativna slovnična karakteristika nanaša na 2. pomen frazema.

iztočnica (4)	otkriti pf. (otvarati ipf. otvoriti pf. i sl.) komu [svoje] srce	otveřit° někomu své srdce /svou duši /své ledví ot, neg, pas, kond, imp, imp neg, pred prez, fut
	Gospodo, ja ču Vam evo otkriti svoje srce ... Široko ti Siena otvara srce svoje ... Desetak dana nakon početka krize otvorila je srce pozornim svećenikom, ali to je bio razgovor gluhih. ... On mi je rastvorio svoje veliko srce.	
<u>čas:</u>	možnost izražanja sedanjosti, prihodnosti	nem. izražanja sedanjosti, preteklosti in prihodnosti nem. rabe v trpni obliki
<u>tvorna/trpna oblika:</u>	možnost rabe v tvorni obliki	nem. tvorbe nikal. oblike nem. tvorbe vpr. oblike nem. tvorbe pogojnika nem. tvorbe velelnika
<u>nikalna oblika:</u>	/	/
<u>vprašalna oblika:</u>	/	/
<u>pogojnk:</u>	/	/
<u>velelnik:</u>	/	/
<u>glag. oseba:</u>	možnost rabe v 1. in 3. os. edn.	/
<u>razš. frazemskih sest. z določili:</u>	možnost razširitve sam. sestavine	/

Na tem mestu bi bilo mogoče problematizirati tudi misel G. Kempckeja (1986: 162), češ da se lahko izključno za rojene govorce konceptuiran slovar odpove navedbam pretvorbenih omejitev, medtem ko mora slovar, ki bo prišel v roke tudi tujim uporabnikom, možnostim omejitve rabe posvetiti precej pozornosti.

3.7 Označevanje obveznih vezljivostnih določil frazema in običajnega besedilnega okolja

Tu nas bo zanimalo, kako so v posameznem slovarju rešena vprašanja označevanja vezljivostnih določil frazema, in sicer mesto levega delovalnika in vezavna določila ali t. i. nesemantizirane¹⁹ frazemske²⁰ sestavine – kot problematika

¹⁹ O nesemantiziranih (frazemskih sestavinah) je mogoče govoriti samo na ravni sistema – v slovarju torej na ravni izhodiščne oblike – v besedilu se ta mesta semantizirajo, vendar v okviru predvidenih slovničnih kategorij in pomena.

²⁰ Izraz obvezno *zunajfrazemsko* določilo (E. Kržišnik, 1995/96: 157), ki ga pojmuje kot »npr. mesto nefrazeološkega, vendar obvezno zapolnjenega mesta osebk s pomenko +/- živo ipd.« se mi zdi sporen, saj gre za vezljivostna mesta, katerih izhodišče je v pomenu, rezultat pa v obliki frazema. Brez ustrezne leksikografske pojasnitve zapolnitve teh mest, informacija o pomenu frazema in njegovi strukturi ne more biti popolna.

jezikovnega sistema – za razliko od običajnega na eni in aktualnega sobesedila na drugi strani – kot predmet frazemske realizacije.

Glede na povedano bi pričakovali, da so podatki o zapolnitvi valenčnih položajev, kot jih predvidevajo zlasti glagolski frazemi, razvidni iz izhodiščne (osnovne) oblike, in sicer na način, ki omogoča ustrezno semantično zapolnitev²¹ v besedilu – tj. predvsem ustrezno sklonsko obliko, število, spol, živost +/-, človeškost +/-, redkeje pa ustaljene pomenske sestavine, zlasti konkretnost. oz. abstraktnost, negativno vrednotenjsko oceno ipd.

Navajanje obveznih vezljivostnih določil je v FRHS glede na uvodna pojasnila omejeno na vezavna določila, npr. *na jeziku je komu što mu i na srcu*. Vendar pa se, kot je razvidno iz primera, na ta način evidentirajo tudi leva vezljivostna mesta pri nepravih glagolskih frazemih, sicer pa iz izhodiščne oblike niso razvidna. Zanimivo je, da predvideva FRHS za vezljivostna določila nedoločne in ne osebni zaimkov, čeprav iztočnic ne navaja v osnovni obliki, kar je z vidika ustrezne slovarske predstavitve edino sprejemljivo, saj je na ta način avtomatično dana možnost razlikovanja člov.+/- . S tega vidika je ustrezno tudi navajanje nesemantiziranih svojilnih sestavin: *živjeti u čijem srcu, dirati, dirnuti čije srce* ipd. Sicer pa mora vsa druga, tako oblikovna kot pomenska pojasnila o zapolnitvi vezljivostnih določil, uporabnik razbrati iz besedilnih primerov in pomenske razlage frazemov. Iz besedilnih primerov so razvidne zlasti oblikoslovne prilagoditve, npr. možnost spremenljivosti sklonske oblike: *ležati komu kao kamen na srcu* Pa ipak moram to bar napisati jer leži u meni kao kamen na srcu – tu je razvidna tudi obveznost levega določila, torej bi se izhodiščna oblika morala glasiti *što ležati komu kao kamen na srcu*; možnost zapolnitve osebkovega mesta z neživo predmetnostjo: *cijepati (parati, kidati) komu srce* Veoma se bojao da će takva vijest majci cijepati srce oz. abstraktno predmetnostjo: *Već i sama pomisao na njega para joj srce*; oz. o vezljivostnih določilih sploh, ker niso razvidna iz izhodiščne oblike: *rana na srcu* Zar ti je još uvijek Zora rana na srcu?, *stajati kao trn pod srcem* Stajala mu je ona kao trn pod srcem itd. Kadar desno določilo predvideva možnost tako žive kot nežive predmetnosti, je to navadno razvidno iz izhodiščne oblike, npr. *imati koga, što u srcu, istrgnuti (iščupati) koga, što iz srca, puca komu srce za kim, za čim*. Redkeje je zapolnitev levega vezljivostnega mesta – v primeru *usjeći se (urezati se) komu u srce* zahteva neživo predmetnost – razvidna iz pomenske razlage: *zapamtiti što veoma dobro* in iz besedilnih primerov: *Duboko se u moje srce podobni razgovori mojih roditelja usjekoše ... Poslednje riječi prije oproštaja urezali su mi se duboko u srce*. Oba primera (*razgovori, riječi*) nakazujeta tudi običajno besedilno okolje. Sicer pa je iz pomenskih razlag mogoče

²¹ S. Ettinger (1989: 105–106) v zvezi s tem ugotavlja, da je zapolnitev valenčnih položajev zlasti pri nekaterih frazemih razmeroma natančno oblikovno in pomensko določena. Pri tem navaja starostne in spolne omejitve osebkovega mesta, npr. pri frazemih, ki se uporabljajo zgolj v pogovoru z otroki oz. dobijo v pogovoru z odraslimi drugačne pomenske odtenke, za sln. prim. *muca je (komu) jezik snedla*, in pri frazemih, katerih ustrezno vezljivostno mesto je vezano predvsem na ž. oz. m. sp., za sln. prim. *roge nasaditi (komu)*, pa tudi *biti (čigava) boljša polovica*, za katerega se je na podlagi izvedene ankete (E. Kržišnik, 1996: 142) pokazalo, da lahko pomeni 'mož' ali 'žena', odvisno od tega, kdo govori.

ugotoviti tudi spolske omejitve vezljivostnih določil, npr. **ponuditi komu ruku [i srce] zaprositi koga (djevojku, ženu)**.

Obvezne primične nesemantizirane frazemske sestavine iz izhodiščnih oblik pregledanih frazemov niso razvidne, navadno pa jih je mogoče razbrati iz besedilnih primerov, npr. **vuče koga srce** *Pitamo se zašto da čovjek ne putuje, ako ga onamo srce vuče? ... I priča mi čovjek koji je Prljevo napustio kao mladić, ali ga srce nerijetko odvuče u rodnu kuću ...*

Podobno je iz besedilnih primerov mogoče sklepati tudi na običajnejše besedilno okolje, zlasti, kadar je navedenih več primerov, npr. **ujedati, ujesti (ugristi) koga za (u) srce ...** *Ali kad je taj dan žena iz čista mira započela svoju crnu jadikovku, njega su te riječi – ljute kao zmije – ujele za srce, i ono je od otrova nabujalo. ... al svaka takva riječ kao da ju je ujela za srce.*

Označevanje vezljivostnih določil frazema je v SČFI vezano 1. na mesta, ki so dejansko zastopana v strukturi frazema, in sicer na njihove pomenske in kolokabilne (povezovalne) značilnosti, pri čemer so izhodiščne oblike vedno razvidna samo desna vezljivostna mesta, levo, tj. vršilec dejanja, pa iz posebnega oddelka pomenske razlage frazema (gl. spodaj), npr. **zlomit nekomu srdce (muž vūči ženě ...), nosit někoho/něco v srdci** (*Zvl. žena vūči muži n. naopak ...*); in 2. na mesta, ki jih struktura frazema ne izkazuje, ampak so mu dodana šele v besedilu, npr. **zapsat si něco za uši (zvl. mladi čl., dítě ... (a), v reakci na ... výstraju, varovani (b) ... druhého (c) ...**, kjer se **a** nanaša na osebek v svoji tipični konkretizaciji, **b** na predmet (oz. vezavo), **c** pa presega meje valence in ustreza govorečemu oz. neposrednemu avtorjevemu govorjenju, katerega sestavni del je konkretni frazem. Za predstavitev frazemskega sobesedila so predvideni tudi cirkumstanti, zlasti krajevne in časovne okoliščine v realizaciji frazeološkega pomena, in sicer vedno v okviru pomenske razlage frazema.

Za označevanje sobesedila in običajne situacije rabe frazema (kar sodi že na raven pragmatičnih omejitev) je v SČFI predviden del pomenske razlage, in sicer v okroglih oklepajih za geselskim zaglavjem, kjer so navedene običajne vloge udeležencev glede na pomen in okoliščine dogodka, tj. glavni aktanti in cirkumstanti, razmerja med njimi in običajna motivacija teh razmerij, pogosto z oznako osnovnega nasprotja (npr. *v kontrastu k ...*) ali stališča (*očima někoho ...*). Za označevanje vloge aktanta so v slovarju na voljo štiri tipi, ki so po potrebi lahko še nadalje konkretizirani: **a**) človek (okrajšava čl.), ki predvideva še natančnejše informacije glede pomembnosti: nadrejen – podrejen; starosti in spola: odrasel, žena, moški, otrok itd. Kadar vloga človeškega delovalnika ni očitna, vendar pomembna, oz. kadar je aktantov več, se navadno označuje s prvi – drugi – tretji, npr. **mít něco na srdci** (*Čl. znepokojený n. trápený ...*, *zvl. ve vztahu k laskavému ... druhému ...*); **mít v ústech med a v srdci jed** (*Čl. ... vūči druhému n. obecně ...*); **b**) nečloveško v širšem smislu, znotraj tega se opredeljuje dodatno še glede na žival oz. odnos do človeka, npr. **přirůst někomu k srdci** (*Cizí n. nový čl., zvíře, původně nezajímavá práce, prostředí, místo ap. ... ve vztahu k druhému ...*); **c**) konkretna predmetnost, navadno vedno konkretiziran predmet, npr. **chytit někoho za srdce** (*přitažlivá melodie, plnokrevný román, hezká dívka ...*), in **č**) abstraktna predmetnost v širokem pomenu, navadno še dodatno opredeljena kot situacija, razmerje, odnos, proces, pojav, institucija, podjetje, občutek

ipd., npr. *být/jít/přicházet od/ze srdce* (*Výrok, gratulace, přiznání ap. ...*). Razmerje med delovalniki, ki mu načeloma ustreza glagolsko jedro frazeološkega pomena, je navadno zaobseženo v predložnih zvezah kot: *ve vztahu k, v reakci na* ipd.

Iz spodnje primerjave predstavitve vezljivostnih določil strukturno ekvivalentnih frazemov *zlomit někomu srdce* v SČFI in *lomiti, slomiti, (razbiti i sl.) komu srce* v FRHS je razvidno, da pomenska razlaga frazema v FRHS ne prinaša podatkov o zapolnitvi vezljivostnih mest, medtem ko je v SČFI iz pomenske razlage razvidno tako osebkovo mesto, in sicer v 1. pomenu *muž ...*, v 2. pa *čl. utrpeni, zklamáni ...*, kot tudi vezavno, v 1. pomenu *... vůči ženě ...*, v 2. pa *vůči ... důvěřivému, citově zranitelnému n. závislému druhému ...* Pojasnila o vezljivostnih določilih so v FRHS ob konkretnem primeru omejena predvsem na besedilne primere, in sicer v glavnem na desna določila: *Mnogim radnicima ...*, čeprav je iz celotnega primera *... lomi se srce što ostavljaju domovinu i odlaze u tuđinu* mogoče reči, da je ob izkazani pretvorbi na mestu osebkva abstraktna predmetnost, tj. zapuščanje domovine in odhod v tujino. Tudi iz drugega besedilnega primera ostaja osebkovo mesto natančneje nepojasnjeno, v nasprotju z vezavnim mestom *... tužnom ocu*

FRHS

lomiti ipf. slomiti pf. (razbiti i sl.)

komu srce

zadavati/zadati komu veliku duševnu

bol, činiti/učiniti koga nesretnim

Mnogim radnicima lomi se srce što ostavljaju domovinu i odlaze u tuđinu.

Nitko se živ ne usudi da tužnom ocu razbije srce

SČFI

zlomit někomu srdce

1. (*muž vůči ženě, zvl. v kontrastu k jejimu předchozímu odolávání a snaze zachovat si volnost, samostatnost, popř. naopak*) **2.** (*čl. utrpeni, zklamáni ap. vůči zvl. důvěřivému, citově zranitelnému n. závislému druhému*)

3.8 Stilistična predstavitev frazemov

Za FRHS smo že omenili, da ne predvideva nikakršnih stilnih, časovnih ali drugih vrednotenih posameznih frazeoloških variant, sicer pa je glede stilistične oznake frazemov v uvodu povedano: »Što se tiče stilističke označenosti frazema, zaključili smo, da se ne navode stilističke karakterizacije, osim u slučaju kad je stilska vrijednost frazema ironična. U protivnome, smisao frazema ne bi bio jasan, npr. *mlad kao rosa u podne* iron.«

V SČFI je vsak frazem predstavljen tudi glede na svoje običajne in sodobne stilistične značilnosti, in sicer z ustrežno okrajšavo za pesniško, knjižno, publicistično, nevtravno, kolokvijalno, slengovsko in argo v okroglih oklepajih za geselskim zaglavjem polnega razlagalnega geselskega članka, pri čemer se številka ob posamezni okrajšavi nanaša na ustrežno zaporedno številko pomena.

Frazemi so najpogosteje označeni kot kolokvijalni, kar pomeni, da sodijo predvsem na področje govornega jezika, manj pogosti pa so v pisanem jeziku.

Zanje je značilna večja poljubnost v rabi, tj. v ustaljenosti oblike in pomena, kar ima posledice tudi v manj trdni normi.²² Manj številni so knjižni, pesniški in publicistični frazemi, ki so omejeni zlasti na pisani jezik. Slengovski in argojevske frazemi so redko zastopani, imajo pa pogosto družbeno, socialno in profesionalno specifične rabe. Frazemi s stilistično nevtralno oznako (neutr) ne izkazujejo očitnih stilističnih značilnosti in se lahko nezaznamovano rabijo v široki paleti besedil, čeprav ne ravno v vseh zvrsteh. Pogosto tendenco po prekoračitvi zvrstne pripadnosti označuje sestavljena stilistična karakteristika, npr. (kol-neutr) ('kolokvijalno-nevtralno') za frazem *mít srdce už zadané*. Večina frazemov je označena za ekspresivne, pri čemer se stopnja ekspresivnosti določa glede na rabo v konkretnem besedilu. V zvezi s tem SČFI loči t. i. pridobljeno in nepridobljeno ekspresivnost. Zlasti prva se v slovarju označuje z opozicijami: naklonjenost – nenaklonjenost (přízn. nepříz), pohvalnost – nepohvalnost (pochv hanl), občudovanje – zaničevanje (obdiv pohrd), šaljivo – zasmehljivo (žert posm), nežno – grobo (mazl, zhrub) in vulgarno (vulg.). Pozitivna oz. negativna vrednost frazema je označena s presenetljivo (překv), svarilno (varov) in ironično (iron). V okviru stilistične karakteristike frazema je predvidena tudi oznaka intenzivnosti (důraz – 'poudarnost'). Če povedano ponazorimo s konkretnim primerom, potem za primerjalni frazem *být pekný/hezký, že/až se na to/nej srdce smeje* (kol; přízn, pochv) velja, da se uporablja zlasti v govornem jeziku in da glede na besedilo, v katerem se uporablja, izraža pohvalo in naklonjenost, v nasprotju npr. z frazemom *mít zaječí srce* (kol; nepříz, posm), za katerega velja, da se prav tako uporablja v govornem jeziku, vendar z nenaklonjenim vrednotenjem in v posmehu.

4 Zaključek

Primerjava FRHS in SČFI temelji predvsem na skupnih tipoloških značilnostih – gre za sinhronična enojezična razlagalna frazeološka slovarja, ki sta nastajala približno v istem časovnem obdobju in hkrati udeležena sodobna spoznanja na področju frazeološke leksikografije. Kljub nekaterim skupnim izhodiščem, zlasti v enačenju frazeološke enote z besedno, je mogoče temelje za bistvena razhajanja v predstavitvi frazeoloških enot iskati v izbiri predstavitvene ravni, na kateri so podane temeljne informacije o frazeološki enoti: SČFI ostaja na ravni sistema, tj. navaja frazeme v osnovni izhodiščni obliki, kar pomeni, da so stilistične značilnosti, vezljivostna določila, oblike rabe in pretvorbene omejitve predstavljene opisno v samostojnih rubrikah geselskega članka. Z različnimi oblikami geselskih člankov je že v izhodišču nakazana pogostnost rabe, ustaljenost oblike in frazeološkega pomena. FRHS je nasprotno bistveni del informacije o frazemu premaknil na raven realizacije, in sicer na besedilne primere, iz katerih je po avtorjevem mnenju najlažje razbrati osnovni frazeološki pomen, njegovo rabo, pragmatične in pretvorbene omejitve, stilistične značilnosti, vezljivostna določila, pa tudi besedilne modifikacije, zlasti prenovitvene. Posamezni načini predstavitve frazeoloških enot se tako kažejo tudi v

²² Podrobneje o tem E. Kržišnik (1996: 139).

različni namembnosti in možnem uporabniku. SČFI je namenjen zlasti strokovno zahtevnejšemu bralcu – na to opozarja že radelitev frazemov glede na skladenjsko vlogo, medtem ko so se v FRHS z opustitvijo karakterizacije frazemov glede na njihovo funkcijo izmuznili tudi težavam odmejevanja prislovnih od glagolskih frazemov –, hkrati pa je sistemski način predstavitve frazeoloških enot tudi edina mogoča podlaga za izdelavo večjezičnih, zlasti t. i. aktivnih frazeoloških slovarjev. FRHS tako služi zlasti za evidentiranje frazeološkega gradiva nacionalnega jezika in pomensko predstavitev frazemov, manj pa je primeren kot osnova za izdelavo večjezičnega frazeološkega slovarja, saj je na možne oblike rabe, pretvorbene omejitve in stilistične posebnosti nemogoče vedno sklepati le iz besedilnih primerov – sicer pa je to mogoče pričakovati le od rojenega govorca, ne pa tudi od tujega uporabnika, čeprav ga FRHS ne izključuje.

Slovenci frazeološkega slovarja (v pravem pomenu besede) nimamo, zato bi nam bila dobrodošla vsakršna tehtnejša in sodobnejša predstavitev in popis frazeološkega gradiva, pri tem pa je naša prednost zlasti v tem, da se bomo, ko se bomo lotili dela, lahko učili na tujih napakah.

Viri in literatura

- BAOTIĆ, J. 1983, Dr. MATEŠIĆ, J., Frazeološki rječnik hrvatskog ili srpskog jezika, »Školska knjiga«, Zagreb, 1982, Književni jezik 12/1, 43–47.
- ČERMÁK, F. 1985, Frazeologie a idiomatika, v: J. Filipec, F. Čermák, Česka leksikologie, Praga, Academia, 166–236.
- ETTINGER, S. 1989, Einige Probleme der lexikographischen Darstellung idiomatischer Einheiten (Französisch-Deutsch), Europhras 88, Phraseologie Contrastive, Strasbourg 1988, 95–115.
- FLEISCHER, W. 1983, Zur Bedeutungsbeschreibung von Phraseologismen, Die Lexikographie von heute und das Wörterbuch von morgen, Analyse, Probleme, Vorschläge, Berlin, 187–206.
- GJURIN, V. 1986, Načela sodobnega izrazijskega slovarja, Slovenski jezik v znanosti 1, Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 151–187.
- KEMPCKE, G. 1989, Struktur und Gebrauch der somatischen Phraseme mit den Bedeutungskomponenten *Kopf* und *tete*, Europhras 88, Phraseologie Contrastive, Strasbourg 1988, 225–232.
- KEMPCKE, G. 1986, Theoretische und praktische Probleme der Phraseologiedarstellung in einem synchronischen einsprachigen Bedeutungswörterbuch, Beiträge zur allgemeinen und germanistischen Phraseologieforschung, Internationales Symposium in Oulu 13.–15. Juni 1986, Oulu, 155–163.
- KRŽIŠNIK KOLŠEK, E. 1987, Prenovitve stalnih besednih zvez v Kosmačevi prozi 30. let, Obdobja 7, Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, 517–532.
- KRŽIŠNIK KOLŠEK, E. 1988, Frazeologija v moderni, Magistrska naloga, Ljubljana.
- KRŽIŠNIK, E. 1994, Slovenski glagolski frazemi, Doktorska disertacija, Ljubljana.
- KRŽIŠNIK, E. 1995/96, Zbirka Mali frazeološki rječnici in Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik, Jezik in slovstvo XLI/3, 157–166.

- KRŽIŠNIK, E. 1996, Norma v frazeologiji in odstopi od nje v besedilih, Slavistična revija XLIV/2, 133–154.
- MOKIENKO, V. M. 1984, Matešić J., Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika, Zagreb, Školska knjiga, 1982, Voprosy jazykoznanija 1984/4, 148–150.
- PETERMANN, J. 1988, Frazeologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (I–IV), Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura, Ljubljana, 301–310.
- PILZ, K. D. 1986, Allgemeine und phraseologische Wörterbücher, Brauchen wir überhaupt phraseologische Wörterbücher? Beiträge zur allgemeinen und germanistischen Phraseologieforschung, Internationales Symposium in Oulu 13.–15. Juni 1986, Oulu, 129–153.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika 1970, 1975, 1979, 1985, 1991, Ljubljana, Državna založba.
- TOPORIŠIČ, J. 1992, Enciklopedija slovenskega jezika, Ljubljana, Cankarjeva založba.

Comparison of the Lexicographic Presentation of Phrasemes in the Monolingual Phraseological Dictionaries of Croatian/ Serbian and Czech

The comparative study of the lexicographic presentation of phraseological units in the phraseological dictionaries of Croatian/Serbian (FRHS) and Czech (SČFI) is based on the typological characteristics they share. Despite a number of shared fundamental concepts, there are some significant differences in the presentation of phraseological units due to different levels of presentation: SČFI gives phraseological units in their basic form, with their stylistic properties, transitivity, forms of use and transformational constraints described under independent headings in each entry. Different forms and content of entries indicate also frequency of use, stability of form and phraseological meaning. FHRS, on the other hand, moves the most important information into the examples, from which the user should deduce the basic phraseological meaning, use, pragmatic and transformational constraints, stylistic characteristics, transitivity, as well as textual modifications, especially renovating ones. Thus SČFI is intended mainly for a more demanding, expert user and as a foundation for producing multilingual, especially encoding phraseological dictionaries, while FHRS is rather a record of phraseological material of a national language and semantic explanation of phrasemes, but does not meet the criteria for creating a multilingual phraseological dictionary.